

**RELAȚII COMERCIALE OTOMANO-VENEȚIENE
ȘI RĂZBOIUL CIPRULUI**
**OTTOMAN-VENETIAN COMMERCIAL RELATIONS AND
THE WAR FOR CYPRUS**

Roxana Gâscă*

Abstract

The rivalry between the Ottoman Empire and Venice started right after the Battle of Nicopole, in 1396, that had as a result a decisive Ottoman victory against the allied army that consisted mainly in French, Hungarian, Vallachian and Venetian effectives. After that, the frontier between Islam and Christendom was slowly moved towards North, to Hungary, as the result of the policy of territorial expansion of the Ottomans; after conquering the Balkans, their ambition was to get to the heart of Europe, as we can relate to the events that followed.

Until 1718, when the Treaty of Passarowitz was signed, a peace treaty that ended the conflicts between the Ottoman Empire on one side and the alliance of the Habsburg Empire with the Republic of Venice on the other, the relations between the Ottomans and the Venetians fluctuated.

Based on both of their interests in monopolizing the commerce in different parts of the Levant and also in the Mediterranean Sea, considering the fact that the Ottomans did not eliminate the Venetian commerce from their territories after their conflicts, even though most of the times, Venice was a part of many anti-Ottoman alliances, the two states when they were not at war, found a way to reconcile temporarily by signing peace treaties, frequently renewed, that gave the Venetians many commercial benefits.

Keywords: The Ottoman Empire, Venice, war, temporary peace, commerce.

Istoria Imperiului Otoman în secolul al XVI-lea a fost plină de momente importante pentru evoluția statului, așa cum putem studia atât în literatura de specialitate, cât și în informațiile din documentele de arhivă.

Sultanii care au urcat pe tronul imperiului după Mehmed al II-lea s-au raportat la domnia acestuia ca la o piatră de hotar. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea s-au produs schimbări masive în configurația teritorială a imperiului, de la cucerirea Constantinopolului, care l-a transformat pe sultanul Mehmed al II-lea în cel mai cunoscut și admirat conducător musulman, până la ducerea la împlinire a

* Muzeograf, secția Patrimoniu, doctorand al Școlii de Studii Avansate a Academiei Române.

procesului de islamizare sistematică¹ prin ocuparea unor vaste regiuni balcanice, continuând prin cuceririle importante în Orient și stabilirea monopolului în Mediterana prin transformarea celor mai importante porturi în teritorii otomane.

Relațiile Imperiului Otoman cu statele europene în secolul al XVI-lea stau ca mărturie a momentului în care ambițiile sultanului își îndreaptă atenția către Ungaria și Viena mai ales. Inevitabil însă, această aspirație de instaurare a unei dominații universale și crearea unui *imperium mundi mahomedan* s-a ciocnit de aceeași atitudine adoptată de Carol Quintul și nu este de mirare faptul că exista un conflict de interese, pentru că în prima jumătate a secolului al XVI-lea Francisc I al Franței a intrat în tratative cu sultanul, cerându-i ajutor fiind în conflict cu Habsburgii, care loveau din Spania; totul se petrecea în timpul celor patru războaie pe care Francisc le-a luptat împotriva lui Carol Quintul. Un alt moment important în relațiile cu Franța este marcat în 1535 când a fost încheiat un tratat otomano-francez prin care au fost stipulate pentru prima oară în istorie *capitulațiile*. Era un tratat prin care Franța se angaja să sprijine sultanul împotriva Austriei și Veneției iar la rândul-i i se acordau privilegii comerciale care i-au permis să monopolizeze întregul comerț al imperiului cu țările europene².

În ceea ce privește originea termenului *capitulații*, știm că încă din Evul Mediu, în Europa, legile regale care se ocupau de tratarea diferitelor probleme interne ale statului erau numite *capitularium*, derivând deci din cuvintele latinești *caput*, *capitulum*, care înseamnă „capitol” sau „paragraf”; astfel, în diplomatica europeană medievală, aceste *capitulații* nu erau altceva decât niște documente structurate pe capitole. Pentru că de-a lungul secolelor XV-XVII, *'ahdnâme*-lele³ acordate pentru legiferarea înțelegerilor de pace și comerț cu europenii aveau caracterul unei enumerări de clauze și probleme, fără să aibă, în schimb, vreun fel de marcă de capitol, aceștia din urmă, considerându-le ca fiind tratate le-au numit folosind termenul *capitulații*⁴.

¹ Zona balcanică era totuși un teritoriu creștin, însă avea și zone islamizate, în care populația a trecut la Islam foarte repede (cazul Bosniei) dar și regiuni în care islamizarea s-a produs lent și regulat.

² Daniel Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, 2002, p. 99-100.

³ *'Ahdnâme/Ahdnâme-i Hümâyûn* („carte imperială de legământ”) era documentul prin care se consemna existența unei înțelegeri de tipul unui „contract” între reprezentanții statului otoman și un stat, comunitate, chiar și un individ. Folosit foarte des în cadrul relațiilor externe ale otomanilor, și având și alte întrebuințări, aceste documente, în cazul de față erau folosite pentru a desemna înțelegerile de pace încheiate cu principii străini, musulmani sau nu, tributari sau nu. (Viorel Panaite, *Dreptul păcii și războiului în Islamul otoman. Glosar și bibliografie*, Editura Universității din București, 2008, p. 26.).

⁴ Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, Editura ALL, București, 1997, p. 199.

Așadar, *capitulațiile*, așa cum au fost ele numite și cunoscute de europeni, sunt niște tratate comerciale, prin care se stabilea statutul negustorilor străini în *șari'a*, protejați sau neprotejați, și li se acordau privilegii de a face comerț pe teritoriul otoman și în apele otomane; chiar mai mult, se stabileau toate aspectele care țineau de activitatea comercială și toate drepturile și obligațiile acestor negustori străini. Aceste privilegii comerciale acordate de otomani nu au cunoscut o generalizare, cum se va putea observa mai târziu, spre exemplu în secolul al XVIII-lea, astfel că sub patronajul marilor puteri europene cu care se încheiaseră tratate, Franța și Anglia în cazul de față, făceau negoț și alți negustori străini⁵, provenind din state care nu încheiaseră tratate cu otomanii⁶.

Din punct de vedere comercial, relațiile Imperiului Otoman cu Veneția în secolul al XVI-lea, au oscilat, trecând de la calm la tensiune, atât pe fondul intereselor celor două puteri cu privire la monopol comercial, dar și al alianțelor pe care *Serenissima* le încheia împotriva otomanilor.

De-a lungul secolului al XVI-lea, Veneția a avut perioade de timp în care s-a aflat în război cu otomanii. De aceea, în momentele tensionate se impunea ca navele comerciale venețiene să navigheze sub protecția Franței⁷ pentru că în mod normal (în timp de pace) venețienii puteau naviga sub pavilion propriu, având reprezentanță la Poartă. La sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea a fost dusă o aprigă luptă diplomatică de către puterile europene pentru obținerea de la Poartă a recunoașterii oficiale a dreptului de protecție asupra negustorilor din țările fără *'ahdnâme* care mergeau în imperiu⁸. Dintre cele trei state care au beneficiat de acest drept al protecției negustorilor străini din țările fără *'ahdnâme* a făcut parte și Veneția, care jucând astfel rolul de „protector”, își

⁵ Textele tratatelor de pace și comerț fac referire adesea la faptul că această categorie de negustori beneficia de același regim ca acei negustori veniți din state care aveau capitulații încheiate cu Poarta; în concluzie, s-a produs o categorisire a acestor negustori, anume *harbî* cu *'ahdnâme*, ei fiind cei care aveau ambasadori proprii la Poartă, ca urmare a încheierii de tratat, respectiv *harbî* fără *'ahdnâme*, anume negustorii care nu aveau ambasadori la Poartă, pentru că veneau din state care nu încheiaseră tratate cu otomanii.

⁶ Viorel Panaite, *Negustorii străini „protejați” în Imperiul Otoman în secolele XVI-XVII. Observații generale.*

⁷ La sfârșitul secolului al XVII-lea, spre exemplu, protecția negustorilor venețieni a fost trecută sub pavilion englez.

⁸ Este și cazul Olandei, ai cărei negustori apar menționați în comerțul levantin abia la sfârșitul secolului al XVI-lea, și pentru a căror protecție diplomații englezi și cei francezi s-au luptat aprig (așa cum apare în corespondența diplomatică). În 1598 Olanda a primit permisiunea regelui Henric al IV-lea de a naviga în apele otomane sub pavilion francez, pentru ca în 1612 să primească prima *'ahdnâme* cu privilegii comerciale și reprezentanță diplomatică permanentă la Poartă.

însuma anumite beneficii, cele mai importante fiind cele financiare, dar și cele care duceau la creșterea prestigiului în Levant⁹.

În ceea ce privește situația insulei Cipru, aceasta fiind situată într-o zonă strategică importantă a cunoscut de-a lungul istoriei mai multe stăpâniri ale puterilor care și-au revendicat teritoriul din Orientul Mijlociu, încă din Antichitate până în Epoca Contemporană.

În Evul Mediu, Cipru a fost parte a posesiunilor bizantine până în 1192, când a fost cucerit de dinastia franceză romano-catolică de Lusignan (care a rezistat aproape 300 de ani și care nu a făcut altceva decât să distrugă orice legătură cu Bizanțul), facțiune a cruciaților care erau în drum spre Ierusalim, pentru ca mai apoi, din 1489 să fie trecut sub stăpânire venețiană. Din 1571, ca urmare a războiului dintre otomani și reprezentanții Ligii Creștine, Cipru a devenit parte a Imperiului Otoman până în 1878, când a fost pus sub administrație britanică, urmând ca în 1914 să fie anexat și transformat în dominion al Imperiului colonial britanic¹⁰.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în timp ce venețienii își făceau griji pentru Cipru, în condițiile în care sultanul Selim al II-lea dăduse ordin să se refacă flota, pentru care a dispus sume mari de bani, deci otomanii își refăceau forțele militare devenind amenințatori pentru europeni după ce anterior își dovediseră supremația în războiul naval, Papalitatea își îndrepta atenția din nou asupra Maltei, considerând că otomanii ar avea motive să se întoarcă într-un nou atac asupra insulei. Mai mult decât atât, în august 1569 Papalitatea a refuzat să acorde venețienilor ajutor financiar, considerând că temerile acestora, anume că se va declanșa un nou război cu otomanii, erau nefondate și că nu erau într-atât de presați de situație încât să ceară bani de la biserică¹¹.

În 1570, unii membri ai Senatului venețian au acceptat ca Cipru să fie cedat otomanilor în schimbul unor compensații în Dalmația și Albania și al unor noi privilegii comerciale acordate de Imperiul Otoman, alții au sugerat să se trimită la Poartă daruri alese atât pentru sultan, cât și pentru marii demnitari pentru a influența hotărârea în ceea ce privește soarta insulei. Dar facțiunea cea mai puternică era aceea care cerea declanșarea unui conflict militar și aceasta a avut câștig de cauză, pentru că se considera că numai printr-un război se putea contracara expansiunea musulmană în Marea Mediterană. Astfel, în urma unei întâlniri formale între reprezentanții cele două puteri, în care nu s-a ajuns la un compromis în ceea ce privește cedarea insulei, trupe ale armatei otomane, sub comanda lui Mustafa Pașa, au ajuns în Cipru în iulie 1570. Între timp, Papa Pius al

⁹ Viorel Panaite, *Negustorii străini „protejați” în Imperiul Otoman în secolele XVI-XVII. Observații generale.*

¹⁰ Clement Dodd, *The History and Politics of the Cyprus Conflict*, PALGRAVE MACMILLAN, London, 2010, p. 1.

¹¹ Kenneth M. Setton, *The Papacy and The Levant (1204-1571)*, Volume IV, The Sixteenth Century, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1984, p. 932-942.

V-lea încerca să restabilească o alianță între Spania și Veneția, însă Spania, având interese și preocupându-se de ceea ce se întâmpla în Nordul Africii, adică să apere Mediterana de vest împotriva atacurilor continue venite de la corsarii din Alger, nu a dat un curs favorabil cererii papale. Cu greutate, după un răstimp destul de lung, Filip al II-lea a răspuns cererii papei și a trimis un escadron care s-a alăturat, împreună cu trupele papale, flotei venețiene abia la sfârșitul lunii august 1570. După căderea Nicosiei în mâinile otomanilor, la 9 septembrie, forțele creștine au hotărât să se retragă în apele italiene, urmând în iarna anului 1570 o serie de noi negocieri între Papalitate, Spania și Veneția. Astfel, liga creștină a semnat la 15 mai 1571 o hotărâre de extindere a războiului care să includă operațiuni atât în Nordul Africii, cât și în partea de est a Mediteranei. Deși armata creștină s-a strâns la Messina cu forțe proaspete în septembrie 1571, era prea târziu pentru a mai salva Cipru, după ce Famagusta, ultima redută venețiană, a capitulat în fața otomanilor la 1 august, după un asediu de unsprezece luni¹².

După cucerirea otomană a insulei Cipru, Papalitatea împreună cu Veneția și Spania, pentru că încă aveau în dotare efective vaste ale flotelor, a declanșat o nouă cruciadă creștină. Flota otomană s-a îndreptat către Lepanto, unde avea să se desfășoare bătălia între cele două puteri. La 7 octombrie 1571, armada Ligii Sfinte aflată sub comanda lui Ioan de Austria a întâlnit în Golful Patras flota otomană comandată de *kapudan başı* Ali Pașa. După câteva ore de luptă efectivă, flota otomană a suferit pierderi atât de mari în nave de război, dar și în soldați (inclusiv comandantul flotei a pierit în luptă), încât a fost înfrântă¹³.

Veneția, nemulțumită de rezultatul războiului, care o costase bani grei, și împovărată de pierderea drepturilor asupra comerțului în Levant, dar mai ales de pierderea livrărilor esențiale de cereale pe care era obișnuită să le primească din Imperiul Otoman, a cerut pace sultanului în martie 1573, primind-o în schimbul cedării Ciprului și a plății unei mari sume de bani pentru cheltuielile de război, ceea ce a însemnat și destrămarea Ligii Sfinte¹⁴.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea pentru Imperiul Otoman a început declinul. Acest declin s-a manifestat în primul rând prin sclerozarea economiei de stat, deficit bugetar și instabilitate a monedei. Nu în ultimul rând, primele mari eșecuri militare care au avut un ecou răsunător în epocă, la Malta în 1565, Astrahan, 1569, și nu în ultimul rând la Lepanto, în 1571 au adus un aport considerabil acestui regres¹⁵. Sigur că alianța creștină triumfătoare atât la Malta cât

¹² V. J. Parry, H. Inalcık, A. N. Kurat, J. S. Bromley, *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Cambridge University Press, 1976, p. 109.

¹³ Gábor Ágoston, Bruce Master, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Library of Congress, 2009, p. 428.

¹⁴ V. J. Parry, H. Inalcık, A. N. Kurat, J. S. Bromley, *op.cit.*, p. 110.

¹⁵ Spunem regres pentru că cel puțin în cazul conflictului de la Lepanto, literatura de specialitate relatează faptul că eșecul otomanilor s-a bazat în mare parte pe starea militară

și la Lepanto a sărbătorit aceste victorii, însă în scurt timp s-a observat că aceste avantaje nu erau durabile. O campanie mult mai decisivă a fost declanșată de otomani în 1574 pentru cucerirea Tunisului, disputat și pierdut în favoarea Habsburgilor în timpul primei campanii din 1534-1535. Cu siguranță a fost o acțiune care a ridicat o problemă vitală a războiului maritim dus între cele două forțe și care ar fi schimbat radical raportul de putere în Mediterana: dacă nordul Africii să fie lăsat sau nu sub control otoman¹⁶.

a acestora, flota otomană fiind decalată tehnologic față de ceea ce se întâmpla în rândurile europenilor.

¹⁶ V. J. Parry, H. Inalcık, A. N. Kurat, J. S. Bromley, *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Cambridge University Press, 1976, p. 101.